

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК [327.82 : 323.12] (=411.16) (460+560) «192...»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.2\(26\).296](https://doi.org/10.33782/eminak2019.2(26).296)

МІСЦЕ СІОНІСТСЬКОГО РУХУ У ЛИСТУВАННІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ ІСПАНІЇ В ТУРЕЧЧИНІ (1920 РІК)

Анастасія Хмель

Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

e-mail: hmelnastia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-7859>

У статті аналізується розвиток сіоністського руху у Туреччині після Першої світової війни та ставлення до цього посланця Іспанії в Туреччині Хуана Севента. Також автор прагнув охарактеризувати поради, які надає Х. Севент своєму керівництву щодо сприйняття/реакції на такі події. Було здійснено спробу вписати розвиток сіонізму в Палестині у загальні тенденції міжнародних відносин того часу.

Ключові слова: Хуан Севент, сіоністський рух, Константинополь, сефарди

Питання сіоністського руху, який з часом призвів до створення держави Ізраїль, представляє важливий інтерес для науковців. Адже в історії міжнародних відносин до сьогодні це єдиний приклад створення держави у ХХ ст. на тій території, на якій народ не проживав багато століть. Це стало можливим з багатьох причин, одна з яких – це потужний сіоністський рух, який передував створенню держави, що є досить цікавим і актуальним у ХХІ ст. Другим елементом актуальності представляється відсутність комплексних досліджень у даному напрямку, адже в українській історіографії дослідження взагалі відсутні і лише окремі аспекти зазначеної теми розглядали іспанські та близькосхідні дослідники.

При цьому важливим джерелом є архівні матеріали, які дозволять побачити ставлення Хуана Севента (посланця Іспанії у Константинополі з 1918 по 1932 роки) до посилення сіоністського руху та вигоди, які з цього могла отримати Іспанія. Зазначимо, що ключовим архівним документом, який ми аналізуємо, є лист Хуана Севента до Міністра закордонних справ Іспанії Сальвадора Бермудеса де Кастро-і-О'Лавлора (маркіза де Лема (1919-1921 рр.), що датується 1920 роком. Цей період у світовій історії також не є пересічним. 1920 рік є важливим для сіоністського руху з багатьох причин. По-перше, він припадає на час третьої хвилі алії (1918-1925 рр.), по-друге, на закінчення чергового єврейського погрому в Європі початку ХХ ст. (1918-1920 рр.)¹, по-третє, і що особливо важливо, 1920 року під час конференції в Сан-Ремо внаслі-

¹ Полонский П. Эволюция идеологии сионизма (19-20 вв.)// «Мигдаль-Times», 2006, № 76, октябрь. URL: <https://www.migdal.org.ua/times/76/6722/>

док рішень Ліги Націй Палестину від 1922 р. було вирішено віддати в якості підмандатної території Великій Британії. Відтак – 1920 р. став останнім під управлінням Туреччини, що несло певні зміни для євреїв, які проживали на її території. Також 10 серпня 1920 р. було підписано Севрський договір щодо підбиття підсумків Першої Світової війни для Туреччини і країн Антанти.

Метою публікації є дослідити роль сіоністського руху та сефардів для іспанських інтересів на Близькому Сході у листуванні Хуана Севента міністру закордонних справ Іспанії. Мета конкретизується у наступних завданнях: проаналізувати стан наукової розробки теми; охарактеризувати бачення можливостей після Першої світової війни сіоністського руху та його перспектив з точки зору Хуана Севента; виокремити рекомендації, які надає іспанський посланець дипломатичної місії своєму керівництву щодо розвитку сіоністського руху.

Як було зазначено вище, *історіографія* з даної теми не є надто розгалуженою. Дослідження, які хоча б побічно висвітлюють питання сіоністського руху в роботі дипломатичної місії Іспанії в Туреччині (Константинополь) були реалізовані: мадридським вченим Росіо Вальдібіельсо (1993 р. була захищена дисертація на тему «Дипломатична кар'єра в Іспанії: еволюція складу, 1939-1990 роки»), йорданською дослідницею Алам Сбайхат (2018 р. – «Іспанія і палестинські сефарди в ХІХ столітті»). Але найбільше у нагоді стало дослідження Пабло Мартіна Асуеро «Консульство Іспанії в Стамбулі і захист сефардів» (1804-1913 роки).

Отже, щодо діяльності самої дипломатичної місії (ісп. – «Legación de España en Turquía») Іспанії в Туреччині, то дані не є численними. Так, існування іспанського консульства в Константинополі датується 1819-1910 рр.², у той же час дипломатична місія функціонувала і до і після зазначеного періоду. Наскільки ми можемо зрозуміти, на місію у Константинополі було покладено багато завдань і не тільки щодо справ у Туреччині, адже іспанський дослідник Росіо Вальдібіельсо зазначає, що дипломатичних місій і консульств Іспанії в Азії було обмаль: «коли ми наближаємося до азійської зони, ми знаходимо величезну порожнечу від генеральних консульств Стамбула в Туреччині та Єрусалимі в Ізраїлі, до Гонконгу. До якої входить консульство нашої колишньої колонії Філіппіни»³. Відтак, детально ознайомитися із роботою посольства Іспанії в Константинополі можна тільки за допомогою архівних матеріалів і документів.

Акредитованим послом у Туреччині в досліджуваний нами період був Хуан Севент-і-Вест. Акредитовано його було 1918 р. і він знаходився на посаді до 1932 р. Саме за його участі й активної діяльності було підписано Договір про дружбу з Туреччиною 1925 р.⁴ Цей договір представляється нам важливим, адже першою статтею він засвідчував «недоторканість і щирі вічну дружбу між Королівством Іспанії і Турецькою Республікою, а також між громадянами двох країн». Друга стаття узгоджувала відповідно до законів націй з принципами міжнародного права Угоди про взає-

² 95 Consulados de España // Archivos de la Comunidad de Madrid. URL: <http://www.madrid.org/archivos/index.php/fondos-y-colecciones/archivo-historico-de-protocolos-de-madrid/registro-de-consulados-de-espana-en-el-extranjero>

³ Valdivielso R. del Real. La carrera diplomática en España: evolución de un cuerpo de elite, 1939-1990 Tesis Doctoral Madrid, 1993. Universidad Complutense de Madrid. URL: <https://eprints.ucm.es/4078/1/T18919.pdf>

⁴ Tratado de amistad con Turquía // La Vanguardia, 8 de agosto de 1925. P.12 URL: hemeroteca.lavanguardia.com.preview/1925/08/29/pagina-12/33268197/pdf.html

мність для дипломатичних представників. Особливість полягає у тому, що хоча у 1783 р. Іспанія відновила дипломатичні відносини з Туреччиною, тільки 1925 р. було підписано Договір про Дружбу.

Що ж до питань сіонізму та сефардів у роботі посольської місії в Константинополі, то йорданська дослідниця Алам Сбайхат зазначає, що у «первинних арабських дослідженнях, пов'язаних з консульствами або палестинськими сефардами, ...консульства Іспанії майже не згадуються через зацікавленість арабських країн»⁵.

Неоднозначність сіоністського питання для іспанської дипломатичної місії полягає у тому, що від вигнання іспанських євреїв з Іспанії в 1492 р., сефарадські євреї, які оселилися в Османській імперії, перестали мати контакти з першою батьківщиною (Іспанією), а відновилися контакти лише у XVIII ст. Це сталося тому, що 1783 р. Іспанія відновила дипломатичні відносини з Туреччиною (де проживала велика кількість сефардів), підписавши Капітуляції, завдяки чому було створено декілька консульств і віце-консульств, серед яких Єрусалим і Хайфа.

Відносини між палестинським сефардимом та іспанським урядом можуть бути контекстуалізовані з двох точок зору: географічної та політичної. Перша формується в Іспанії як ліберальна думка, яка починає проявляти законодавчу та соціальну симпатію до євреїв будь-якого походження, але яка обмежена національними економічними інтересами та послідовними кризами, яких зазнала Іспанія у XIX ст. Друга зосереджена на Святій Землі і конкуренції європейських держав за контроль над територією на Близькому Сході. Європейські країни, які підписали Капітуляції, взяли католиків і православних християн під свій захист і деякі єврейські громади. З іншого боку, Іспанія обмежилася охороною церковних атрибутів і захистом торговців і бізнесменів, переважно євреїв-сефардів з іспанськими паспортами, а також іммігрантів з інших частин Османської імперії, а також релігійних і фахівців з Османської імперії⁶.

Відмітимо, що знайдені нами архівні матеріали щодо сіоністського руху були розміщені у розділі іспансько-британських відносин періоду після Першої світової війни і відтак відшукані не цілеспрямовано, а випадково, це-по-перше, а, по-друге, представляють спільний інтерес для обох країн (і для Іспанії, і для Великої Британії).

Так, Хуан Севент, посол дипломатичної місії Іспанії у Туреччині представив наступні міркування: є дуже важливим звернути увагу на розвиток сіоністського руху, оскільки:

1) *ми не знаємо наслідків його розвитку для майбутніх міжнародних відносин;*
2) *тому, що ми не можемо знати впливу, який буде здійснюватися на релігійні групи, співвідношення між ними у світі:* «я вважаю заслуговують дуже уважного спостереження за рухом сіонізму, не тільки через важливість і сили тенденцій, який він має у світовій політиці, а й для того – щоб знайти вирішення проблем світу і майбутніх міжнародних відносин, але також і для того, щоб з точки зору релігійних об'єднань і переваги одних перед іншими, підготувавши площину міжнародних сил до майбутніх викликів»⁷;

3) *оскільки інші нації підтримують сіоністів і мають матеріальну зацікавленість у цій допомозі:* «більше впливу яке надає їм володіння матеріальними засобами – все

⁵ Sbaihat A. España y los sefardíes palestinos del siglo XIX // Anaquel estudios árabes. 2018. 29. P. 301-302.

⁶ Ibidem.

⁷ Archivo Histórico Nacional de Madrid. Ministerio Exteriores. H, 2511, banda 1_031

більше з кожним днем серед Націй, в яких були реалізовані (*ці засоби – авт.*) і які дивляться з теплотою (прихильністю), якщо не з обожнюванням, поклоняючись золотому теляті, і, додаючи до цього міркування плачевну економічну ситуацію яка прийшла з війною до воюючих сторін, отриманих ними навіть раніше і... єврейська раса, вміло, як ви знаєте, набуває та реалізовує це, граючи у владу...»⁸;

4) *оскільки розвиток сіоністського руху може вплинути на поширення влади євреїв у світі*⁹.

Далі Хуан Севент описав інтереси, що мали країни, допомагаючи сіоністам на Близькому Сході, вони були наступними: для Сполученого Королівства та США це було метою розширення свого впливу на Близькому Сході і зменшення впливу Туреччини на Палестину. І ці країни використовували такий привід як захист католиків на Близькому Сході і, насамперед, у Палестині. Звичайно, лист Х. Севента написаний надзвичайно дипломатично, плавно описуючи, кидаючи ескізи до його думок з приводу набуття впливу сіонізму у Північній Америці й у Західній Європі без чітких термінів і кліше: «Як я викриваю, тільки в якості дуже скромних нотаток я можу натякнути на розвиток, який, за моїми даними, розпочався та продовжує набувати розмаху в Сполучених Штатах ізраїльська колонізація, її справа і вплив, до яких є – не тільки грошовий інтерес... Вони також викликають у мене побоювання щодо зміни думки англійських губернаторів щодо майбутнього Туреччини, я взяв і дуже активно брав участь у тихій роботі єврейського елемента, що, оскільки це стосується роботи англійців у Палестині та північноамериканських жителів в азіатській Туреччині, під прикриттям Червоного Хреста, настільки багато переважає і так вже перекриваються і вперті дії проти католиків. В Італії відомо, що масонство розвивається, і якщо це не єврейська рука, вона має аналогічний імпульс... щодо Франції, то я знаю, що під час війни релігія у Лебраїці, навіть як вороги країни, як османи, замість того, щоб стикатися з труднощами й обмеженнями, знаходила всілякі засоби та підтримку для свого бізнесу і комерційного руху з іншими народами. З цих відокремлених даних я навряд чи можу зробити певні висновки, але можна накидати ескіз...»¹⁰.

Документ також стосувався сефардів та їх значення для середньовічної і для тогочасної Іспанії.

Іспанський посол у Туреччині зауважував, що важливість ізраїльських колоній у вищезазначених країнах, їхніх засобів дії, груп, єдності бачення, взаємної підтримки швидко зростала, а така солідарність призводила до збільшення існуючого впливу. Він неодноразово наголошує, що ці події схожі на «потужну весну», яка впливає на підвищення ролі сіоністів у світі саме повоєнна бідність і руйнування країн, їх ненадійне економічне становище.

У той же час незважаючи на такі упередження щодо збільшення впливу єврейської нації у світі, посол віддає дань розуму нації та пише наступне: «ми перебуваємо у тій порі, коли стародавня переслідувана раса піднімається, як нафта, у верхній шар соціальних народів; і, оскільки це інтелектуальна раса, вона розуміє переваги, які може забезпечити така ситуація, і поширює свою діяльність всюди, затверджуючи центри, які були створені у різних країнах, і піклується про те, щоб забезпечити своїх людей засобами масової інформації, які допоможуть дати їм особисту роботу з дока-

⁸ Ibidem.

⁹ Archivo Histórico Nacional de Madrid. Ministerio Exteriores. H, 2511, banda 1_032

¹⁰ Ibidem.

зом того, що в усьому сприяє прагнення громади...»¹¹. Серед центрів, на які натякає Х. Севент, він називає Аргентину, Марокко й Іспанію.

Описуючи положення сефардів у тогочасній Туреччині, посол звертається до можливостей збереження культурної ідентичності сефардів. Так, він згадує проект ізраїльського журналіста, який було підтримано головним рабином. Проект стосувався для видання газети, призначеної для сефардської колонії, в якій, поряд з колонкою, написано сефардським діалектом, передбачався переклад кастильською мовою сучасного використання¹². Також за проектом прогнозувалася публікація новин і повчальних даних щодо особливостей витоків сефардської колонії, стародавніх звичаїв в Іспанії, особливостей для комерційного життя, звернення уваги на різницю між сефардським діалектом у євреїв іспанського походження та іспанцями, а особливо між ними і південноамериканцями. Далі посол пояснює, що сефарди не хочуть втрачати сефардський діалект, яким вони пишаються, а також представляє практичну сторону мови. Розкриваючи різницю у діалектах редактор газети планував прибрати перешкоду у спілкуванні для реалізації політичних і комерційних цілей сефардів, надаючи їм у руки правильний інструмент для полегшення торгових операцій, «щоб оселитися в Іспанії і в південноамериканських країнах»¹³.

Звертає посол увагу і на релігійний вплив сефардів, при чому не тільки на Близькому Сході, але й у самій Іспанії. Він наголошує: «З точки зору релігійної пропаганди повинні бути розглянуті інші фактори; ...головний рабин повинен незабаром приїхати до Іспанії на будівництво великих і багатих синагог у Мадриді або Барселоні, якщо не обох міст. З точки зору сефардського впливу на Сході й у Північній Африці я також повинен повідомити Вас, що Генеральна федерація сефардських євреїв Палестини намагається додати до своєї дії сефардські групи Сирії, Туреччини, Фракії, Болгарії, Сербії, Румунії, Греції, Єгипту, Тріполі, Тунісу, Алжиру і Марокко... Цей план, на мою думку, має два аспекти: вплив і переваги, які зазначена колонія може забезпечити, якщо це зручно для Іспанії, у такому випадку для комерційних інтересів і впливу, меркантильних і політичних переваг, які надають сефардські колонії...»¹⁴.

Звичайно, зауваження та рекомендації посла видаються у той час дещо передчасними, але кінець 40-х років ХХ ст. повністю виправдовує передбачення та поради дипломата. Хуан Севент вважав, що його рекомендації дадуть Іспанії багато переваг і країна опиниться на чолі цього руху інкорпорації.

Дипломат підсумував, що Іспанія матиме ті самі переваги, що й інші країни, якщо так само, як і вони, зокрема, США і Великобританія, піде на підтримку євреїв і сіоністського руху. Він звертає увагу на головну частину, що Іспанії необхідно брати участь у сприянні формуванню сіоністського руху, наголошуючи на іспанській вигоді.

Наголосимо, що Хуан Севент був не першим іспанським дипломатом, який писав до Мадриду про сефардів, їх становище на Близькому Сході. Так, інформація і новини щодо османських сефардів почала надходити вже з 1860-х років. Одним з дипломатів, який подавав такі дані, був Адольфо де Ментаберрі, віце-консул у Дамаску між 1865 і 1867 рр., повідомляючи про події часів революції та впровадження релігійної свободи. Адольфо де Ментаберрі зазначав, що «багато акредитованих дипломатів в

¹¹ Archivo Histórico Nacional de Madrid. Ministerio Exteriores. H, 2511, banda 1_033

¹² Ibidem.

¹³ Archivo Histórico Nacional de Madrid. Ministerio Exteriores. H, 2511, banda 1_034

¹⁴ Ibidem.

Османській імперії почали розглядати захист сефардів, особливо враховуючи, що вони становили значний відсоток у фінансовій і комерційній буржуазії в умовах повної економічної експансії таких міст як Стамбул, Ізмір и Олександрія»¹⁵.

Але не всі дипломати пристали на пропозицію захищати сефардів: Едуардо Тода-і-Гуель, консул Іспанії у Каїрі 1880-х рр., був таким прикладом. Граф Расконі, його наступник, навпаки, запропонував поселити сефардських купців на каталонському узбережжі й в Андалусії, щоб встановити торгові шляхи між Піренейським півостровом, Туреччиною чи Чорним морем, подібними до тих, які встановлені Великою Британією та Францією. Цей дипломат, таким чином, пропонував поліпшити торгівельні зв'язки Іспанії та поновити історичну справедливість щодо сефардів.

У хроніках наступника графа Расконі – графа Коелло – на сторінках «Ла-Епока» («La Época»), який є щоденником Ліберальної партії, розміщені новини про співіснування різних етнічних груп і релігій у Стамбулі. Коелло передає на сторінках цього щоденника сучасний образ Османської сефарди. Наступник Коелло – Антоніо де Заяс-і-Бомон 1 січня 1897 р. зайняв посаду Третього секретаря, залишаючись на цій посаді до 30 липня 1898 р. Під час його призначення на легацію Іспанії у Константинополі, Заяс усвідомив важливість сефардів і написав у мемуарах думки з цього приводу. Думки цього дипломата вдруге вийшли друком у 1912 р. в спогадах про його долю у Стамбулі під назвою «На берегах Босфору», в яких представляється неоднозначність іспанської позиції, яка знаходилась під враженням від багатства деяких членів громади. У спогадах описується стягнення коштів чиновниками Генерального консульства Іспанії у Стамбулі в обмін на захист. У кожному короткому звіті про справу вони вказували на майновий стан кожної особи та причини, чому їх захист може бути корисним¹⁶.

В якості проміжного підсумку зазначимо, що ставлення іспанських дипломатів у Туреччині до сефардів було неоднозначним і, в першу чергу, підштовхувалося економічними інтересами Іспанії.

У подальшому міжнародно-політична ситуація ускладнилася початком Першої світової війни та війною за визволення Туреччини (1919-1923 рр.). Іспанська дипломатична місія та консульство підтримували позитивне ставлення до захисту сефардських євреїв у Константинополі, особливо після оприлюднення декрету Прімо де Рівери від грудня 1924 р., за яким сефардам було дозволено набути іспанське громадянство.

Підсумовуючи результати роботи, зазначимо: питання формування сіоністського руху, збільшення його впливу в окремих країнах (США, Франція, Велика Британія, Іспанія) й у самій Туреччині піднімалося послом Іспанії у Туреччині (в Константинополі) Хуаном Севентом у листуванні від 1920 р. та його попередниками і колегами (посланцями Іспанії на інших територіях Північної Африки та Близького Сходу). Ключовим роком для сефардів на Близькому Сході став саме 1920 р., коли було підписано Севрський договір і на конференції у Сан-Ремо було вирішено передати мандат на управління Палестиною Великій Британії. Важливою рекомендацією, яку надав Хуан Севент Міністру закордонних справ Іспанії, було прийняття участі у допомозі сефардам та євреям з інших країн в іспанських інтересах, аби не залишитися

¹⁵ Asuero P.M. El consulado de España en Estambul y la protección de sefardíes (1804-1913) // *Quaderns de la Mediterrània*. 2007, N° 8. P. 322.

¹⁶ Asuero P.M. *Op. cit.* P. 323.

осторонь від процесів щодо набуття більшого впливу Сполученими Штатами Америки та Великою Британією на Близькому Сході.

REFERENCES

- Asuero, P.M.** (2007). El consulado de España en Estambul y la protección de sefardíes (1804-1913). *Quaderns de la Mediterrània*, 8, 320-326 [in Spanish].
- Polonskii, P.** (2006). Evolutsiia ideologii sionizma (19-20 vv.) [The evolution of the ideology of Zionism (19-20 centuries)]. *Mygdal-Times*, 76 (octiabr). Retrieved from: <https://www.migdal.org.ua/times/76/6722/> [in Russian].
- Sbaihah, A.** (2018). España y los sefardíes palestinos del siglo XIX. *Anaquel estudios árabes*, 29, 301-316 [in Spanish].
- Valdivielso, R. del Real** (1993). La carrera diplomática en España: evolución de un cuerpo de elite, 1939-1990. Tesis Doctoral Madrid. Universidad Complutense de Madrid. Retrieved from: <https://eprints.ucm.es/4078/1/T18919.pdf> [in Spanish].

Anastasiia Khmel

(Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-7859>

The Place of the Zionist Movement in the Correspondence of the Diplomatic Mission of Spain in Turkey (1920)

The development of the Zionist movement in Turkey after the First World War and the attitude of a Spanish diplomat in Turkey, Juan Sevent to it, are studied in the paper. The author analyzes the ambassador's advice to the Spain leadership of the response to the mentioned international processes. The attempt is made to insert the development of Zionism in Palestine into the general tendencies of international relations of that time.

The relevance of the paper is determined by the importance of the Zionist movement effects after the Second World War and the lack of such scientific researches in Ukrainian historiography.

The goal of the paper is to study the role of the Zionist movement and Sephardi Jews for the Spanish interests in the Middle East in correspondence between Juan Sevent and the Minister of Foreign Affairs of Spain.

The author shows Juan Sevent's point of view on the opportunities of the Zionist movement and its prospects after the First World War.

We came to the conclusion that the recommendations made by the Spanish member of the diplomatic mission to his leadership on the development of the Zionist movement consisted in Spain joining the supporting of the Zionist movement and Sephardi Jews in the Middle East and in Palestine as well. A separate aspect, on which the Spanish diplomat stopped in detail in his letter to the Spanish Government, concerned the housing conditions of Sephardi Jews in the Middle East. In particular, the question arose about the language, that is, the difference between the Sephardi dialect, the Castilian Spanish and Spanish in Latin America, and it was emphasized that the language should not be an obstacle to the establishment and strengthening of economic and financial relations between the Jews and the countries they represented.

Keywords: Juan Sevent, Zionist movement, Constantinople, Sephardi Jews